

ČLANCI I RASPRAVE

Dr Duško LOPANDIĆ*

UDK: 341.017:061.1EC

str. 5-20.

Izvorni naučni rad

KRIZA EVROPSKE UNIJE I PERSPEKTIVE PROŠIRENJA EU

Sažetak

Pet decenija nakon sklapanja "Rimskog ugovora" o osnivanju EEZ i deceniju i po nakon usvajanja Ugovora iz Maastrichta, Evropska unija se našla u krizi, za koju neki tvrde da je čak i dublja nego što izgleda na prvi pogled¹, a koja ima nekoliko vidova. Mogli bismo ih označiti kao trostruku krizu: krizu institucionalne transformacije EU, krizu privrednog rasta država članica EU, kao i krizu daljeg proširenja EU na ostatak Evrope. Širina krize EU otvara i neka od osnovnih pitanja EU, kao specifičnog političkog projekta, poput pitanja političkog definisanja Unije, odnosno njenog identiteta i njenih krajnjih ciljeva. U državama članicama se pokreće pitanje o tome šta se uopšte želi postići evropskom integracijom u XXI veku - u eri globalizacije - nakon što je, čini se, uglavnom završeno poglavlje koje se odnosilo na političko objedinjavanje kontinenta i prevazilaženje dihotomije "Zapad"- "Istok".

---

* Pomoćnik ministra. Ministarstvo za ekonomske odnose sa inostranstvom.

¹ Videti, na primer, Ramses 2007; *L'Europe et le monde*, IFRI, Paris, 2007, posebno članak Ph.M. Dafarge: "L'Europe, pour quoi faire?", str. 31-41, kao i str. 98.

U ovom tekstu, razmotrićemo sva tri aspekta krize EU, a zatim ćemo ukazati na moguće perspektive eventualnog daljeg širenja EU na Zapadni Balkan, kao i položaj Srbije u ovom okviru.

Ključne reči: Evropska unija, kriza, proširenje, institucionalne reforme, privredni rast, politički identitet Unije, države članice, globalizacija.

Key words: European Union, crisis, widening, institutional reforms, economic growth, political identity, member states, globalisation.

1. INSTITUCIONALNA KRIZA EU

Jedna od karakteristika razvoja Evropske unije, još od polovine osamdesetih godina prošloga veka, predstavlja njeno konstantno pravno i institucionalno transformisanje, praćeno etapama širenja Unije². "**Produbljenje i proširenje**" su predstavljali dva aspekta evolucije Unije koja traje već dve decenije: Jedinstveni evropski akt (1986), Ugovor iz Matrihta (1992), Ugovor iz Amsterdama (1997) i Ugovor iz Nice (2001) predstavljaju etape ovog institucionalnog razvoja, baziranog na gotovo neprestanim pregovorima između država članica³. Istovremeno, došlo je i do četiri talasa proširenja EU, otprilike svakih desetak godina, na: Španiju i Portugaliju (1985), Austriju, Švedsku i Finsku (1995), Maltu, Kipar, Poljsku, Češku, Mađarsku, Slovačku, Sloveniju, Letoniju, Litvaniju i Estoniju (2004), kao i na Rumuniju i Bugarsku (2007)⁴. Danas Evropska unija ima 27 članica, umesto prvobitnih šest, pa je tako izmenjena do neprepoznavanja u odnosu na entitet koji se nazivao Evropska ekonomska zajednica početkom osamdesetih godina prošloga veka. To je, međutim, otvorilo i pitanje dublje institucionalne transformacije Unije, kojom bi se u formi "*Ugovora o ustavu*" na određeni način zaokružio i konsolidovao (pravno i politički) ovaj dvodecenijski period.

---

² U više nego obimnoj literaturi koja se odnosi na ovu oblast, možemo citirati neke studije objavljene na srpskom Dž. Vajler, *Ustav Evrope*, Filip Višnjčić, Beograd 2002, 401 str; S. Goci, *Evropska vlada*, BMG, Beograd, 2003, 295 str; G. Ilić-Gasmi, *Reforme Evropske unije*, Prometej, Beograd, 2004, 319 str; S. Samardžić, *EU kao model nadnacionalne zajednice*, IES, Beograd, 1998.

³ Za detaljnu analizu odredbi Ugovora iz Matrihta v. C. Church, D. Phennimor, *EU and EC, A Handbook and Commentary of the Post-Maastrich Treaty*, Harvester, Kent, 1994, 575 str; Ugovor iz Nice je analiziran u V. Constantinesco, Y. Gautier, D. Simon, *Le Traite de Nice - premieres analyses*, PUS, 2001, 266 str. Tekstovi prečišćenih Ugovora o EU i o EZ, uključujući i amandmane iz Nice su objavljeni na srpskom pod nazivom *Ugovor o Evropskoj uniji* (D. Lopandić, prir.), Kancelarija SCG za pridruživanje EU, Beograd, 2004, 273 str.

⁴ O procesu proširenja v. npr. H. Grabbe, *Profiting from EU Enlargement*, CER, London, 2001, 65 str.

Nacrtom "*Ugovora o ustavu za Evropu*", potpisanim 29. 10. 2004. godine, bilo je predviđeno da celokupna institucionalna i pravna struktura Unije postane transparentnija i jednostavnija, odnosno da se konsoliduju sve sukcesivne izmene Unije, utvrđene ranijim amandmanima/ugovorima i načelima iz prakse Evropskog suda pravde. Složena podela iz Mاستrihta "na tri stuba saradnje" bi nestala, uvele bi se funkcije predsednika Evropskog saveta i ministra spoljnih poslova EU, sadašnja "povelja o ljudskim pravima" bi postala deo Ustava, nazivi pravnih akata bi bili promenjeni ("evropski zakon" umesto "uredba" i sl), bila bi navedena jasna podela nadležnosti između EU i njenih država članica (isključive i podeljene nadležnosti), sistem odlučivanja u Savetu EU, kao i sastav Komisije EU bi bili izmenjeni (nova ponderacija glasova među državama članicama) i drugo⁵.

Paradoksalno je da je baš dokument (*Ugovor o ustavu za Evropu*) koji je prvobitno pripreman u okviru "Evropskog konventa", uz široku javnu participaciju i učešće građanskog društva, nacionalnih partija i parlamenata, nevladinih organizacija i instituta - na kraju odbačen na opštim referendumima u Francuskoj i Holandiji. Jedan od osnovnih argumenata kritike "Ustava", bio je baziran na netransparentnosti i elitističkom, nedemokratskom karakteru celokupnog razvoja Unije, a posebno poslednje faze njenog razvoja⁶. Ovaj argument je trebalo da izgubi na oštini nakon širokih konsultacija u pripremama i tokom usvajanja "Ustava", ali su kritike ostale. Drugi argument kritike je bio zasnovan na suviše "liberalnom" karakteru Unije okrenutoj globalizaciji, čime nisu bili u dovoljnoj meri uzete u obzir "socijalne tekovine" i druge specifičnosti država članica Unije. Postoji određena ironija u činjenici da su ovim Ugovorom trebali da budu povučeni krajnji *limiti* evropske integracije i da se njim potvrdi ključno mesto *država nacija* u celom procesu - dakle baš oni ciljevi zbog kojih su - paradoksalno - upravo zbog utiska o stalnom širenju nadležnosti Unije mnogi Francuzi i Holanđani glasali

---

⁵ Tekst nacarta Ugovora o ustavu EU: Draft Treaty establishing Constitution for Europe, http://europa.eu/constitution/en/1stoc1_en.htm; Jedan prevod na srpski je objavljen kao *Ugovor o EU* (D. Simović, prev), FABUS, Novi Sad, 2005, 268. str; drugi prevod i komentar u: M. Janjević, *Ustav EU*, Službeni glasnik, Beograd, 2005. O Ugovoru, između ostalog: *The EU Constitution: the best way forward?*, 34th session Asser Institute Colloquium, Asser Press 2005, 555 str.; K. Lenaerts, "The Structure of the Union According to the Draft Constitution for Europe", u: *The EU, An ongoing Process of Integration* (J. De Zwaan, J. Jans ed), Asser Press, The Hague, 2004, 3-23.

⁶ Suštinske rasprave o osnovama evropskog konstitualizma videti kod Dž. Vajler, *op.cit.*, a posebno tekst "Transformacija Evrope" (str. 31-125), kao i tekst: "Reformacija evropskog konstitucionalizma" (str. 253-323).

negativno⁷. "U nekim zemljama postoji izražen osećaj da je evropski projekt otišao predaleko i prebrzo za mnoge evropske građane⁸".

Po rečima komesara za proširenje EU Oli Rena, možda je čak i samo pomalo nesretno korišćenje reči "ustav" u nacrtu novog Ugovora bio jedan od glavnih razloga negativnog odnosa javnosti u pojedinim državama članicama⁹.

Nakon više od jednogodišnje, dogovorene "pauze za razmišljanje", sa nemačkim predsedništvom Unije (prva polovina 2007) ponovo je otvorena politička i stručna debata o tome "kako i šta dalje", u okolnostima kada su dve države članice odbacile potpisani Ugovor (na referendumu)¹⁰, 18 država je ratifikovalo isti Ugovor, dok su ostale članice u različitim fazama procedure (ne)prihvatanja. Kao što je poznato, neophodna je jednoglasnost, tj ratifikacija od strane svih država članica, pre nego što pravne reforme EU stupe na snagu¹¹.

Nemačkim programom predsedavanja predviđeno je da se početna debata o daljim koracima za reformu EU vodi do juna 2007. godine (nakon čega će Evropski savet usvojiti preporuke), a da cela procedura iznova započete reforme EU, nakon neuspeha ustavnog projekta, odnosno revizija Ugovora o EU bude završena do 2009. godine (tj. pre narednih izbora za Evropski parlament)¹².

U ovoj, vrlo ranoj fazi debate unutar EU, teško je prognozirati konačne rezultate. Za sada, stavove velikih država članica EU bismo mogli rezimirati na sledeći način: Nemačka se zalaže da se najveći deo "Ugovora o ustavu" zadrži u nekoj formi (na primer zaključenjem novog ugovora i sl). U međuvremenu, protivni se daljem širenju Unije. Velika Britanija, koja nikada nije bila "zagrejana"

---

⁷ Ovu argumentaciju iznosi bivši komesar za spoljne odnose EU, Britanac Ch. Patten, *Not Quite the Diplomat*, Penguin Books, London, 2005, str. 132 i dalje.

⁸ *Ibid.*, str. 132.

⁹ Olli Rehn: *Europe's Next Frontiers*, CAP, Baden-Baden 2006, 123 str.

¹⁰ Referendum u Francuskoj je održan 29. maja 2005. g (55% izašlih na glasanje se izjasnilo sa "ne"). U Holandiji, referendum je održan 1. juna 2005. g (62% protiv).

¹¹ Videti član 313 Ugovora o osnovanju EZ. Takođe za ažurirano stanje u debati o Ustavu EU videti sajtove: <http://www.euractiv.com/en/>; http://www.europa.eu/constitution/ratification_en.htm; <http://constitution-europeenne.info/>.

¹² Videti 18 Month Programme of the German, Portugese and Slovene Presidencies na sajtu <http://www.eu2007.de/en/>. Nakon Slovenije, predsedavajući EU će biti Francuska (druga polovina 2008), a zatim Češka (prva polovina 2009).

za projekt "Ustava" smatra da Unija može i dalje da funkcioniše po odredbama Ugovora iz Nice, a zalaže se za normalna nastavak proširenja EU (na Balkan i na Tursku). Sa svoje strane, Francuska je za sada sasvim rezervisana, u iščekivanju predsedničkih izbora. Neki francuski predsednički kandidati se zalažu za organizovanje novog nacionalnog referenduma, prilikom eventualne revizije dogovorenog Ugovora o ustavu. Osim ovih stavova, trebalo bi pomenuti i one zemlje koje se zalažu da bude "spasen" postojeći "Ugovor o ustavu" i protive se njegovoj većoj reviziji. One smatraju da bi eventualne rezerve koje imaju Francuska i Holandija (i, možda još neke zemlje) mogle biti prevaziđene dodatnim aneksima (poput, recimo, predloga nove "socijalne povelje"), kao je to bio slučaj i prilikom ranijih negativnih referenduma na Ugovore iz Mastrihta (u Danskoj) i na Ugovor iz Nice (u Irskoj). U grupu zemalja koje se zalažu da se "Ugovor o ustavu" zadrži uz dodatne izmene, spadaju one zemlje koje su već ratifikovale Ugovor, predvođene Španijom. U zemlje koje se, nasuprot tome, zalažu za revidiranu, "mini verziju" novog Ugovora, ulaze zemlje poput Velike Britanije, Češke, Poljske (i Francuske).

Čini se, ipak, da sadašnja kriza institucionalnog razvoja EU predstavlja veći izazov za države članice, nego što su bili problemi nastali u toku ranijih usvajanja Ugovora iz Mastrihta, odnosno Ugovora iz Amsterdama i iz Nice¹³. Ovo zbog toga što negativni stavovi francuskih i holandskih glasača, osim činjenice što se radi o dve važne zemlje koje su bile i osnivači EEZ, odražavaju mnogo šire i dublje dileme o mestu i ulozi, kao i ciljevima proširene Unije u novom evropskom i međunarodnom okruženju. Globalizacija i brze međunarodne promene su u poslednjih desetak godina promenile značaj i ulogu nacionalnih država, pa time i EU. Građani EU su posebno preokupirani ekonomskim zaostajanjem Unije u svetu, nezaposlenošću, kao i velikim prilivom imigracije, što se, nesvesno i neopravdano, prenosi i na teren politike proširenja EU¹⁴. Stoga je jedno od osnovnih pitanja povezano sa mogućnostima EU i njenih država članica da održe konkurentnost, ekonomski rast i standard u uslovima brzih međunarodnih promena, kao i internu stabilnost, u okolnostima sve većeg pritiska useljenika, odnosno povećanja učešća

---

¹³ Za sveobuhvatan prikaz problema novog pregovaranja ugovora o reformi EU videti kod R. Baldwin, "Trail to failure: History of Constitutional Treaty's Rejection and Implications for the future", CEPS, *Policy Brief*, No. 104, May 2006, 15 str. Videti takođe M. Đurković: "Krizna evropske konstitucionalizacije", u: *Evropa i Zapadni Balkan posle velikog proširenja* (S. Marković, ur), IES, Beograd, 2005, 29-53.

¹⁴ O ovom pitanju videti tekst T.Chopin, L. Macek, "Après l'adhésion de la Roumanie et de la Bulgarie: en finir avec l'opposition entre l'élargissement et l'approfondissement", Fondation Robert Schuman, *Questions d'Europe*, 8. janvier 2007, No. 49, 16 str.

"neautohtonog" stanovništva u populaciji u kojoj sve više dominiraju starije generacije stanovništva (demografsko starenje evropskih nacija). Kao da se traži novi odgovor na pitanje "šta je to EU" u novim, izmenjenim okolnostima.

2. KRIZA PRIVREDNOG RAZVOJA I PROCESA MODERNIZACIJE

Postoji određena, iako ne uvek sasvim direktna povezanost između ekonomske situacije u državama članicama i institucionalnog razvoja Unije. Jasno je da ekonomski dinamizam podstiče spremnost političkih činilaca za veći angažman u okviru evropske integracije - i obrnuto. Tako se može ukazati na vezu između kompletiranja carinske unije EEZ (1968) i ekonomskog "buma" u šesdesetim godinama u zemljama EEZ, ili na činjenicu da je do zaključenja "*Jedinstvenog evropskog akta*" 1987. godine došlo nakon izlaska iz perioda "stagflacije" u državama članicama početkom osamdesetih godina itd.

Poslednjih godina sve su prisutniji stavovi da "*se čini da je evropska integracija iscrpela svoj potencijal da podstiče ekonomski rast u državama članicama*"¹⁵. Ovakvi stavovi su posledica višegodišnje niske stope privrednog rasta u zemljama Evropske unije (posebno u najvećim državama članicama) kao i činjenice da privreda Unije od početka devedesetih godina XX veka, tj. u periodu velikog institucionalnog "skoka unapred" EU, zaostaje u konkurentnosti za SAD. Ovakav utisak u javnosti je posebno podstaknut i relativno visokom stopom nezaposlenosti, kao i dramatičnim porastom učešća azijskih zemalja, a posebno Kine, u svetskoj trgovini i industrijskoj proizvodnji.

Možda najbolji primer gubljenja dinamike evropske integracije predstavlja činjenica da već više od deceniju *međusobna razmena država članica EU relativno zaostaje za njihovom razmenom sa ostatkom sveta*. Učešće uvoza iz zemalja izvan EU u BNP država članica Unije (15) je tako poraslo sa oko 12% na 17,8%¹⁶. Time je učešće zemalja EU u njihovoj međusobnoj razmeni *opalo na ispod 60% od njihove ukupne spoljne trgovine*¹⁷. Ovo je trend koji direktno odstupa od poznate ekonomske premise da ekonomska integracija podstiče rast međusobne trgovine zemalja učesnica (*trade creation effect*) i koja ukazuje na činjenicu da carinska i monetarna unija, uključujući i stvaranje "*unutrašnjeg tržišta*" EU, u

---

¹⁵ L. Miotti, F. Sachwald, "Mutations industrielles: quelle place pour l'Europe", Ramses 2007, *op.cit.*, str. 69.

¹⁶ *Ibid.*, str. 74.

¹⁷ *Ibid.*, str. 73.

uslovima globalizacije i liberalizacije međunarodne razmene, nemaju više u ovom veku dovoljno jak integrativni efekt.

Rast društvenog proizvoda (GDP) u periodu 2000-2004. g. je iznosio samo 0,6% kod SRN, 1,5% u Francuskoj i 0,8% u Italiji. Za EU u celini, rast je iznosio ispod 2% prema 2,5% u SAD, 9,4% u Kini, 7% u Indiji. Nezaposlenost je iznosila blizu 10% u zemljama EU u odnosu na 5,5% u SAD¹⁸. Uvođenje evra početkom ovoga veka, odnosno stvaranje monetarne unije u "evrozoni" ne samo da nije usporilo, nego je čini se i imalo uticaja na ove nepovoljne trendove. Iako su stavovi ekonomista o prirodi i dubini privrednog kašnjenja zemalja Unije, odnosno zaostajanja u konkurentnosti privreda EU različiti i često suprotstavljeni, relativno privredno zaostajanje EU u svetskim okvirima se uglavnom objašnjava kašnjenjem u strukturnim reformama u nekim od njenih najvećih zemalja članica¹⁹.

Utisak o neuspešnosti političkih činilaca u EU da efikasnije reaguju na navedene privrede trendove, samo je pojačan vrlo bledom, ako ne i potpuno neuspešnom realizacijom ambiciozne "Lisabonske strategije" namenjene jačanju rasta, konkurentnosti i zaposlenosti. Cilj ove strategije, usvojene na sastanku Evropskog saveta u Lisabonu 2000. godine bio je da u periodu od jedne decenije (do 2010. godine) EU postane najdinamičniji i najkonkurentniji region u svetu. Ovo je trebalo da bude postignuto znatnim povećavanjem ulaganja u nauku i istraživanja, razvojem informatičkog društva i "ekonomije znanja" i realizacijom serije kvantitativnih ciljeva u okviru specifične "metode otvorene koordinacije" između zemalja članica. Međutim, već je u izveštaju "Kok" podnetom Evropskom savetu 2004. godine, bilo konstatovano da desetogodišnji ciljevi Lisabonske strategije neće biti realizovani, pa se u nastavku realizacije ove strategije odustalo od većine kvantitativnih ciljeva - osim što je zadržan glavni cilj da finansiranje u nauku i istraživanja u zemljama EU dostigne 3% od BNP. Međutim, novije studije ukazuju da ni ovaj, osnovni cilj iz Lisabonske strategije, Unija neće biti u stanju da postigne do kraja ove decenije²⁰.

---

¹⁸ Izvor: Eurostat.

¹⁹ Misli se na SRN, Francusku i Italiju. Debata o prirodi i karakteru privredne krize u EU se može, između ostalog, naći u zborniku O. Blanchard, J. Pisani, Ch. Wiplosz, *L'Europe declasse?*, Flammarion, Paris, 2005, 133 str. Pri tome treba ukazati i na činjenicu da pojedini ekonomisti, poput Ch. Wyplosza zastupaju suprotnu tezu - naime da Evropa ne gubi u konkurentnosti u odnosu na SAD.

²⁰ Za sada je procenat nauke i istraživanja u BNP zemalja EU ispod 2%, u odnosu na 2,7% kod SAD i 3% kod Japana. Prema E. Aho: "Chalanging European innovation policy", u: *Challenge*

Na kraju ovog dosta pesimističnog prikaza privredne situacije u EU, koja je nesumnjivo uticala i na javnu debatu o reformi i proširenju Unije, treba ipak dodati da noviji ekonomski pokazatelji privrednih kretanja u 2005-2006. godini pokazuju pozitivnije znakove, odnosno najavu oživljavanja rasta u nosećim evropskim privredama. Prema poslednjim procenama Evropske komisije, rast u EU u 2006. godini je iznosio 2,8% (u odnosu na 1,7% u 2005), a i u naredne dve godine biće preko 2%. Očekuje se da će u ovom periodu biti stvoreno oko 7 miliona novih radnih mesta, tako da ukupna nezaposlenost u EU treba da bude smanjena na 7,3% u 2008²¹. Može se očekivati da će ovi trendovi pozitivno uticati na javno mnjenje i time u izvesnoj meri olakšati političke diskusije koje se odnose na obnavljanje procesa institucionalne reforme.

Dalja debata o institucionalnim reformama i stanje evropske privrede imaće odlučujući uticaj i na dalji razvoj politike proširenja Evropske unije na duži rok.

3. PERSPEKTIVE DALJEG ŠIRENJA EU

Postoji paradoks u pogledu politike proširenja Evropske unije. S jedne strane, široko je rasprostranjeno uverenje, kako na stručnom, tako i na političkom nivou, da se radi o jednoj od najuspešnijih i najefikasnijih politika Unije. Realizacija ove politike je imala ključni značaj za stabilizaciju evropskog kontinenta (ranije za zemlje juga - bivše desne diktature, a zatim za zemlje istočne i centralne Evrope - bivše socijalističke zemlje), kao i za jačanje međunarodnog uticaja EU i za pozitivne privredne trendove na kontinentu.

S druge strane, najnovije proširenje EU, odnosno njeno gotovo udvostručavanje (prema broju članica), predstavlja jedan od važnih razloga negativnog stava javnosti pojedinih zemalja EU prema predlogu "*Ustava za Evropu*". Naime, u javnosti zemalja EU (poput Francuske i Holandije) "proširenje" Unije se (neosnovano) smatra razlogom povećane imigracije i nezaposlenosti, kao i percepcije da evropski projekt slabi i postaje "razvodnjen". Ovakva ocena je posebno pojačana perspektivom ulaska Turske u Uniju, o čemu ni do danas nije

---

Europe, European Policy Center, Brussels, September 2006, 19-23; Kritička analiza Lisabonske strategije se nalazi i u tekstu Ch. Wiplosza: "Les illusions de plus d'Europe", u: *L'Europe declasse?*, *op.cit.*, 52-56. Nešto pozitivnija ocena kod P. Rassmunsen, "What Lisbon has lacked is political courage", *Europe's World*, Automne 2005, 60-65. Osnovno o Lisabonskoj strategiji: http://www.europa.eu/scadplus/glossary/lisbon_strategy_en.htm, a detaljnije: http://ec.europa.eu/growthandjobs/key/index_en.htm.

²¹ European Commission, "Economic forecasts autumn 2006", *European economy*, No. 5, 2006, OPEC, Luxembourg, 164 str.

postignut iskreni i trajniji konsenzus, ne samo na nivou šire javnosti u EU, nego i kada se radi o političkim elitama u pojedinim članicama Unije (bez obzira što su formalni pregovori o članstvu sa Turskom već otpočeli)²².

Kada se radi o konkretnim efektima "petog proširenja" na ekonomsko stanje ili na zaposlenost u EU, analize pokazuju da su makroekonomski efekti proširenja uglavnom pozitivni ili neutralni. Deset novih država članica koje su 2004. godine ušle u EU imaju ukupan BNP koji je ekvivalentan Holandiji (oko 5% od BNP cele Unije). Sredstva koje su nove članice primile iz budžeta EU u periodu 2004-2006 su iznosila oko 40 milijardi evra (12% budžeta EU), ali kada se odbiju i njihove uplate u budžet, neto prihod novih članica je tek oko 13 milijardi evra²³. Pozitivni efekti proširenja na podsticaj rasta u starim zemljama članicama (15 zemalja) se procenjuju između 0,2% i 1% od godišnjeg rasta BNP u zemljama EU, dok su oni mnogo veći u novim članicama (oko 2% dodatnog rasta godišnje)²⁴. U studiji Evropske komisije iz 2006. godine o ekonomskim efektima proširenja konstatuje se da je *"peto proširenje imalo ulogu katalizatora podstičući ekonomsku dinamiku i modernizaciju u Evropskoj uniji, pomažući privredu, kako novih, tako i starih članica, da se uhvate ukoštac sa globalizacijom"*²⁵. U tom okviru, ukazuje se na porast trgovine, direktnih stranih ulaganja, integraciju na unutrašnje tržište, tržište radne snage, budžetske transfere i drugo.

Međutim, bilo je sasvim jasno da će ovako obimno povećanje broja članica EU podrazumevati i odgovarajući period *"varenja"* za preoblikovanu Uniju. *"Pitanje daljeg proširenja EU podstiče najvažnije pitanje identiteta Evrope, šta je to što će Evropa postati, šta je to što će Evropa biti u svetu"*²⁶. U nedavnom govoru pred Evropskim parlamentom predsednik Evropske komisije Žose Baroso je najavio da je Uniji potrebna *"obnova konsenzusa o proširenju"*, koji bi se zasnivao na

---

²² Ovo se posebno odnosi na gledanja političkih stranaka u Nemačkoj (poput bavarskog CDU), ili Francuskoj, ali i u drugim zemljama. Čak je i bivši francuski predsednik i predsedavajući "Evropskog konventa" Žiskar Desten izjavio da Turskoj nije mesto u EU. Za novije stavove o debati oko pitanja širenja EU videti studiju komesara za proširenje O. Rhena, *Europe's next frontier*, CAP, Nomos, Baden-Baden, 2006, 123. Za oštru, "levičarsku" kritiku EU i njenog širenja, kao neke vrste imperijalističkog projekta, v. H. Hofbauer, *Proširenje EU na istok*, Filip Višnjčić, Beograd, 2004, 284 str.

²³ Podaci prema M. L. Herštal, *Proširena Evropa, ekonomske promene i očekivanja*, (prevod) Kancelarija za pridruživanje EU, Beograd, 2005, str. 16.

²⁴ Što je ekvivalentno otvaranju 300.000 novih radnih mesta, *ibid.*, str. 54.

²⁵ European Commission, "Enlargement, two years after: an economic evaluation", *European Economy, Occasional Papers*, No. 24, May 2006, 120 str.

²⁶ Ch. Patten, *op.cit.*, str. 145.

strateškom važenju ove politike, ali i na "apsorpcionom kapacitetu" Unije, odnosno na sposobnostima Unije da dalje nesmetano funkcioniše i ostvaruje svoje ciljeve i nakon prijema novih, budućih članica²⁷.

Evropska komisija je u novembru 2006. godine objavila dokument o "*Strategiji proširenja i glavnim izazovima u 2006-2007. godini*", uz koji je objavljen i poseban izveštaj o "apsorpcionim kapacitetima" Unije²⁸. U dokumentu se ističe da "*peto proširenje EU predstavlja veliki uspeh*" i da se dalje širenje mora zasnivati na tri premise²⁹: konsolidacija obaveza (prema kandidatima za članstvo), komunikativnost (prema javnosti) i uslovljenost. U dokumentu se posebno insistira na obezbeđivanju podrške javnosti u zemljama EU za buduće proširenje (što je postalo jedna od osetljivih tačaka procesa). Proces širenja će se "oprezno" nastaviti, uz odgovarajuće reforme EU i uz još strože praćenje svih neophodnih uslova koje treba da ispune zemlje - kandidati u ovom procesu.

Ovi, zvanični stavovi, podržani su i poluzvaničnim političkim stavovima, kao i stručnim studijama, koje se uglavnom zalažu za nastavak politike širenja EU - u prvom redu prema zemljama Zapadnog Balkana, kao i prema Turskoj. Među takve, treba pomenuti nedavnu knjigu sadašnjeg komesara za proširenje Oli Rena ("*Europe's next Frontier*") u kojoj analizira neophodne preduslove za nastavak širenja Unije: podsticaj ekonomskim i institucionalnim reformama u samoj Uniji, uz nastavak strogog nadzora zemalja kandidata i oprezne pregovore. Ren ističe da "*sadašnji proces proširenja nije voz velike brzine, nego pre neki lokalni, međumesni voz. Međutim i takav voz ne sme biti sasvim zaustavljen*"³⁰. Ren odbacuje ideju o određivanju jasnih budućih "granica Evrope", već radije iznosi koncept fleksibilnih i mekih evropskih "*spoljnih limita*", koji zavise od konkretne političke situacije i strateških interesa EU.

Nasuprot tezama kakve iznosi O. Ren, prisutno je i mišljenje, posebno u Francuskoj, da je "*apsorpcioni kapacitet*" Unije za sada nedovoljan za novo proširenje i da bi prethodno trebalo definisati osnovne strateške ciljeve Unije na njeno neposredno susedstvo (na primer, da li je glavni cilj interna, politička integracija EU ili je cilj dalji razvoj na spolja orijentisane "evropske bezbednosne i odbrambene politike", odnosno proširenje "meke moći" - *soft power*). U tom kontekstu ne odbacuje se ideja da se već sada odrede i buduće, krajnje granice

---

²⁷ V. Jose Manuel Barosso, Speech/06/799, Strasbourg, 13. 12. 2006.

²⁸ Commission of the EC, Communication to the EP and the Council, Enlargement Strategy and Main Challenges, 2006-2007, COM (2006) 649, Brussels, 8. 11. 2006, 14 str plus aneksi.

²⁹ Tri "C": consolidation of commitments, conditionality, communication.

³⁰ O. Rhen, *Europe's next Frontier*, CAP, Nomos, Baden-Baden, 2006, str. 21.

EU. Ovakva mišljenja se uglavnom posledica debate oko turskog članstva u EU, kao i oko perspektive članstva za zemlje nekih daljih regiona, koji su za sada obuhvaćeni "**politikom susedstva**" Unije (Ukrajina, Moldavija, Kavkaz i sl.). Kada su u pitanju zemlje Zapadnog Balkana, u ovim stavovima se prvenstveno insistira na opasnosti "**institucionalne paralize Unije**" zbog "brojnosti" zemalja ovog regiona³¹.

4. POLOŽAJ ZAPADNOG BALKANA U PROCESU PROŠIRENJA

Evropska unija je bila deo problema prilikom prve geneze i razvoja krize na prostoru bivše Jugoslavije (tj. sadašnjeg "Zapadnog Balkana" - ZB, uz Albaniju) i ona bi nužno trebalo da bude i deo konačnog rešenja za ovaj region³². "**Regionu je potrebna jasna evropska perspektiva**"³³ Ovakav stav je u načelu prihvaćen i na najvišem nivou u EU - Evropskom savetu - koji je u nekoliko mahova, usvajajući i razvijajući "**proces stabilizacije i pridruživanja**" za zemlje Zapadnog Balkana, isticao da "**je budućnost Balkana unutar Evropske unije**". To je istaknuto na i samitu EU u Solunu, posvećenom daljem razvoju odnosa i "**predpristupnoj strategiji**" EU za ovaj region³⁴, na kome je usvojena i posebna "**Solunska agenda**".

Dinamika pridruživanja pojedinih zemalja ZB, kao "**potencijalnih kandidata**" Evropskoj uniji se razlikuje od države do države i donekle odudara od obrasca pristupanja koje su tokom 90-tih godina prošlog veka imale zemlje Centralne i istočne Evrope. Naime, politika EU u regionu ZB je u prvom periodu (tj. krajem prethodne i početkom ove decenije) dobrim delom bila povezana sa pitanjima bezbednosti, kao i političke i ekonomske stabilizacije nakon

---

³¹ C. Demesmay, E. Saunier, "Odysee 2014: l'UE et ses futurs elargissements", Ramses 2007, *op.cit.*, str. 97.

³² Samo postojanje Unije je podstaklo osamostaljivanje pojedinih republika bivše SFRJ. Osim toga, krajem 1991. godine EU je (odnosno njene članice) direktno igrala ulogu u podsticanju ubrzanog, nekoordinisanog, haotičnog i nasilnog raspada SFRJ. O istorijatu odnosa EU sa SFRJ/SRJ u toku devedesetih, v. S. Blokman, "The EU's troubled relations with the FRY (1991-2001) u: *The EU - An ongoing Process of Integration, Liber Amicorum A. Kelermann*, Asser Institute, 2004, 337-356; D. Lopandić, "The EC and Yugoslav Crisis (1989-1992)", 3 *JRMP* (1994), str. 311 i dalje.

³³ O. Rhen, *op. cit.*, str. 21.

³⁴ Deklaracija sa samita EU-Zapadni Balkan, 21. jun 2003. godine. O Solunskom samitu i odnosima EU-ZB D. Stone, D. Syrri (ed), *Integrating the Western Balkans into Europe*, SEERC, Saloniki, 2003, 206; D. Lopandić (ur), *EU i Balkan, Šta posle Soluna?*, CD, EPUS, Beograd, juna 2003.

jugoslovenskih konflikta, zatim podsticaju "izgradnji država" (*institution building*) i državnih institucija, pitanjima političkih uslovljavanja (saradnja sa Haškim tribunalom i slično), podsticajima regionalne saradnje i pomirenja (osnivanje "Pakta stabilnosti za JIE") i slično³⁵. Može se reći da se tek sa "Solunskom agendom" iz juna 2003. godine Evropska unija vidljivije preorijentiše od politike "stabilizacije" ka procesu "pridruživanja" (asocijacije) regiona ZB Uniji. Drugim rečima, sa "Solunskom agendom" u "proces stabilizacije i pridruživanja EU se unose u politiku EU elementi "*pred-pristupne strategije*", slični onima koji su primenjivani u praksi priprema za članstvo zemalja CIE³⁶. Od tada, EU je u okviru procesa stabilizacije i pridruživanja uvela celu seriju instrumenata koji su slični ranijoj "*predpristupnoj strategiji*", kao što su: Evropsko partnerstvo, programi *bratimljenja (twinning)*, finansijski programi *CARDS* i *IPA*, zatim *Taïex*, uključivanje u "komunitarne programe okvirne saradnje" i u agencije EU, izveštaji Komisije EU o napretku u procesu integracije, politički i ekonomski dijalog, *Balkanski forum* o politici pravosuđa i unutrašnjih poslova itd.

Najveći napredak u bilateralnom približavanju EU postigla je *Hrvatska*, koja je oktobra 2001. godine zaključila *sporazum o stabilizaciji i pridruživanju*. Hrvatska je februara 2003. g. podnela zahtev za članstvo u EU, a pregovori su zvanično otpočeli oktobra 2005. g. Procenjuje se da bi Hrvatska mogla stupiti u članstvo EU najranije u toku 2009. godine ili nešto kasnije. *Makedonija* je zaključila SSP 2001. godine (na snazi od 2004). Zahtev za članstvo u EU je podnela marta 2004. godine ali pregovori još nisu otpočeli. Makedonija je decembra 2005. g. dobila status "zvaničnog kandidata" za članstvo, ali bez formalnog otpočinjanja pregovora. Albanija je SSP potpisala juna 2006. g., ali još nije podnela zahtev za članstvo. Pregovori o SSP sa BiH su otpočeli januara 2006. godine, a neformalno završeni krajem 2006. godine. Međutim, SSP u februaru 2007. g. još nije bio parafiran, imajući u vidu da su i dalje postojali određeni politički preduslovi koje BiH nije ispunila (reforma Ustava, a posebno policijske službe). Očekuje se

---

³⁵ O pitanjima bezbednosti videti A European Balkans?, ESF working paper No. 18, January 2005, CEPS, Brussels. O odnosima EU i zemalja ZB M. Drouet, X. Richet, *Vers l'Elargissement de l'Union europeenne a l'Europe du Sud-Est*, PUR, Rennes, 2006, 250 str; O perspektivama regiona: International Commission on the Balkans, *The Balkans in Europe's future*, Sofia 2005, 64 str. O Zapadnom Balkanu, kao periferiji Evrope v. S. Marković (ured), *Evropa i Zapadni Balkan posle velikog proširenja*, IES, Beograd, 2005, str. 9.

³⁶ Ibid. V. takođe D. Lopandić: "EU i proces stabilizacije i pridruživanja sa zemljama JIE", kao i ostale članke u: *Pridruživanje EU* (D. Lopandić, D. Bisenić, prir), Medija centar, Beograd, 2004, str. 21-27.

da će do kraja prvog semestra 2007. godine biti završeni i pregovori sa Crnom Gorom, nakon njenog izdvajanja iz SCG.

Odnosi Srbije sa EU su i dalje složeniji nego odnosi drugih zemalja ZB. Iako je orijentacija svih Vlada Srbije, od demokratskih promena oktobra 2000. godine bila na što brže integrisanje u Uniju, ovaj proces je opterećen nizom problema proizašlih iz zbivanja s kraja prošlog veka (npr. pitanje pune saradnje sa Haškim tribunalom i sl.), kao i nerešenih institucionalnih pitanja položaja ranije SCG, a zatim i statusa KiM. Iako je Srbija (odnosno SCG) od kraja 2000. godine postala punopravna članica *procesa stabilizacije i pridruživanja*, a od sredine 2005. godine otpočela pregovore o zaključenju SSP, možemo navesti bar tri momenta kada je dinamika približavanja Srbije Uniji znatno usporena ili čak zaustavljena: sredina 2002-kraj 2003 (zbog "transformisanja" SRJ u državnu zajednicu SCG, kao i zbog posledica ubistva premijera Đinđića) i sredina 2006. godine - kada su pregovori o SSP do daljeg "odloženi", zbog nedovoljne saradnje sa Haškim tribunalom. Početkom 2007. godine, odnosi EU - Srbija ulaze u novu složenu fazu, u kontekstu podnošenja predloga "Ahtisari" o konačnom statusu Kosova³⁷.

ZAKLJUČAK

Perspektiva daljeg približavanja regiona Zapadnog Balkana Evropskoj uniji, osim stanja u regionu, zavisiće najviše od dinamike rešavanja internih pitanja u samoj Evropskoj uniji. Pod realnom pretpostavkom da u periodu 2007-2008. godina dođe do napretka u usvajanju "revidiranog" Ugovora (o Ustavu EU), 2009. godina predstavlja prvi povoljan momenat ("*window of opportunity*") za napredak u politici proširenja³⁸. Do tada bi većina zemalja ZB (ili sve) trebalo da dobiju status zvaničnih kandidata za članstvo u Uniji, dok će Hrvatska verovatno završiti svoje pregovore o članstvu, a Makedonija, možda započeti pregovore. Naredni povoljan momenat, do kada bi većina zemalja ZB trebalo da završe pregovore o članstvu u EU je 2014: te godine započinje novi sedmogodišnji ciklus finansijskih perspektiva Unije, a istovremeno se

---

³⁷ O odnosima EU-Srbija, v. D. Lopandić: "La Serbie-et-Montenegro sur la voie de l'integration europeenne", u: Vers l'elargissement de l'UE a l'Europe du Sud-Est, *op.cit.*, str. 199-209; D. Lopandić, V. Bajić (ur), *SCG na putu ka EU*, EPUS, Beograd 2003; *Srpska pravna revija*: "Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju", (tematski broj), 1, 2006, br. 3; J. Minić, I. Knežević, *Institucionalni kapaciteti SCG za evropsku integraciju*, EPUS, Slovak aid, Beograd, 2006, 95 str.

³⁸ Ovaj momenat je povezan i sa obnavljanjem organa EU: izbori za EP, kao i utvrđivanje sastava nove Komisije EU.

obnavljaju mandat Evropskog parlamenta i Evropske komisije. Ovaj rok se poklapa i sa procenama sadašnjeg Komesara za proširenje Oli Rena³⁹, a dobroj meri i sa strategijom Vlade Republike Srbije (u kojoj se predviđa da Srbija bude interno spremna za članstvo u EU do 2012. godine⁴⁰). Imajući u vidu sadašnji period "*zamora od proširenja*" u zemljama EU, "pauza" od nekoliko godina u daljem širenju, koja je pored ostalog i posledica objektivnog stanja u zemlja ZB, odgovara i samoj Uniji. Ipak, posmatrano na duži rok, za stabilnost i prosperitet zemalja Balkana proces uključenja u EU ima ključni značaj.

Međutim, svako kašnjenje se plaća, pa tako i Zapadni Balkan, a posebno Srbija, mogu da trpe ili već trpe posledice nekih nepredviđenih trendova ili okolnosti koje se ne bi desile da je do integracije u EU brže išlo. Sa svakim novim širenjem Unije, uslovi za članstvo postaju objektivno i subjektivno teži. Obim "*pravnih tekovina Zajednice*" (*aquis communautaire*) s vremenom se povećava⁴¹, a dolazi i do otvaranja dodatnih političkih pitanja. U ovom momentu, za naš region je posebno nepovoljna tendencija da se vrlo osetljiva i složena problematika ulaska Turske u EU meša sa uslovima i dinamikom ulaska zemalja Zapadnog Balkana⁴². Objektivno, radi se o sasvim drugačijim problemima, jer ni po ekonomskoj veličini ni po demografskom potencijalu zemlje ZB, same po sebi, ne predstavljaju ozbiljan problem za Uniju⁴³. Osim toga, vrlo je verovatno da će buduće članstvo ZB u Uniji biti tretirano "u paketu" (uz verovatni izuzetak Hrvatske), što neće pogodovati onim zemljama koje imaju veći ekonomski i administrativni kapacitet, poput Srbije. Pred zemlje Zapadnog Balkana se otvaraju i neka druga, ranije nepostojeća pitanja, poput nove francuske ustavne odredbe da svako buduće proširenje EU bude ratifikovano na referendumu i slično. Stoga ne treba prenebregnuti činjenicu da, posmatrano geostrateški, nakon uključenja Rumunije i Bugarske u EU,

---

³⁹ *Op.cit.*, str. 115. Oli Ren pominje period "do 2015. godine" kao mogući rok za uključenje ZB u EU.

⁴⁰ Nacionalna strategija za pristupanje EU, usvojena 17. juna 2005 g., vid. <http://www.seio.sr.gov.yu/code/navigate.asp?Id=12>

⁴¹ Na primer, obim propisa EZ u vrme ulaska Španije i Portugalije u EEZ (1985) iznosio je oko 40.000 stranica pravnih tekstova, dok se početkom XXI veka on proširio na preko 100.000 stranica (koje je potrebno prevesti i primeniti u momentu ulaska u članstvo EU)

⁴² Ovo je vrlo vidljivo u citiranom tekstu C. Demesmey i E. Saunier, Ramses, *op.cit.*, str. 98 gde se čak direktno ističe da bi "Pristup balkanskih zemalja, kao, još više i Turske, mogao značiti kraj originalnog evropskog projekta".

⁴³ Jedina "objektivna" teškoća za EU ulazi u red institucionalnih pitanja, imajući u vidu brojnost kandidata sa ZB, s jedne strane i njihovu malu veličinu (demografsku i dr), sa druge.

politika Unije prema ZB, kao svojoj siromašnoj "periferiji", ne sadrži samo elemente kojim se podstiče integracija, nego i aspekte "okruživanja" ili zaobilazanja regiona kao zone koja se može, prema potrebi, i u izvesnoj meri izolovati i držati "na odstojanju (npr. "šengenska" politika viznih režima, izgradnja putnih, naftnih gasnih infrastruktura EU kojim se zaobilazi ZB, odnosno Srbija i slično).

Kada se radi o daljim perspektivama Srbije za članstvo u EU, ono će, osim dinamike internih političkih i ekonomskih reformi u Srbiji, nesumnjivo zavisiti i od rešavanja preostalih složenih regionalnih pitanja, kao što je i status Kosmeta. Ne treba isključiti mogućnost da ovo pitanje dodatno optereti odnose sa EU, pa čak i uspori ili donekle odloži predviđene rokove u integraciji Srbije, pa i šireg regiona u Uniju. Zbog ovog pitanja, dominantno usmerenje EU na prostoru ZB opet može da se pretežno preorijentiše i vrati na instrumente zajedničke spoljne i bezbednosne politike (tj. instrumente "stabilizacije" i upravljanja krizom)⁴⁴, umesto predpristupnih instrumenata.

Kao i za sve ostale zemlje, kandidatura za članstvo u EU podrazumeva definisanje dugoročnih ciljeva i interesa zemlje, koji, kao polaznu osnovicu imaju definiciju države i samoodređenje nacije, kao "zajednice sudbina" svih onih koji u njoj žive, koji su je stvarali i koji će u njoj živeti posle nas⁴⁵. "Modernizacija, shvaćena kao evropeizacija bila je i ostala osnovna kvalitativna odrednica u preoblikovanju srpskog društva i izgradnji državnosti" u poslednja dva veka⁴⁶. Posmatrano na duži rok, proces približavanja EU, odnosno proces modernizacije, kao i integracija Srbije u evropsko društvo i u svetsku privredu, nema, niti je imalo ozbiljnu alternativu. Primeri privrednog zaostajanja Srbije za susedima - od Grčke do Mađarske (a sutra možda i Bugarske) - najčešćije pružaju dokaze za tezu, da naša zemlja gubi (u ekonomskom, strateškom, tehnološkom, političkom i drugim domenima) zbog sporosti u prilagođavanju na izmenjene međunarodne političke i privredne okolnosti. Pri tome, bitan je i

---

⁴⁴ Ovi instrumenti obuhvataju mere "upravljanja krizom" i "postkrizne" mere, poput posmatračke misije, policijskih i vojnih snaga, mera diplomatskog posredovanja, mera hitne ekonomske pomoći i slično. Videti F. Petitville, *La politique internationale de l'Union europeenne*, Science Po, Paris 2006, str. 51 i dalje.

⁴⁵ Zanimljivo je, na primer, da Ch. Patten, raniji komesar za spoljne odnose EU iz Velike Britanije, otpočinje debatu o odnosu Britanije prema EU širim razmatranjem istorijskog samodefinisanja Britanaca odnosno značenja istorijskog pojma "Ujedinjenog kraljevstva Belike Britanije i Severne Irske", v. C. Patten, *Not Quite the Diplomat*, *op. cit.*, str. 31 i dalje.

⁴⁶ V. Đuro Kovačević: "Pred izazovom evroatlantskih integracija", u: *Evropa i Zapadni Balkan posle velikog proširenja*, *op. cit.*, 181-203, str. 185.

sam proces prilagođavanja evropskoj integraciji, a ne isključivo činjenica da li će i kada Srbija postati članica EU. Stoga bi i svaka buduća srpska Vlada trebala da smatra pitanje evropske integracije, kao "vitalno pitanje" za podizanje kapaciteta zemlje, koje bi imalo najviši strateški rang. Nakon skoro dve decenije kašnjenja, bilo bi dramatično da Srbija eventualno ponovo izgubi korak u ovom procesu.

Dr Duško Lopandić*

CRISIS OF THE EU AND PERSPECTIVES OF THE EU ENLARGEMENT

Summary

Five decades after Rome EEC Treaty and fifteen years after Maastricht Agreement, EU is reached in crisis, for which some consider that is even deeper than it appears at first glance and which has few faces. We can denote them as threefold crisis: crisis of institutional reforms of EU, crisis of economic growth in member states, and crisis further enlargement to the rest of Europe. The scope of crisis opens some of the main questions of EU, as a specific political project, as well as question of political definition of EU, i.e. determining of political identity and its final aims. In the member states is launched general issue what is aim of European integration in XXI century – in epoch of globalisation – after resolving, it seems, of chapter concerned on political unifying of continent overcoming dichotomy "West-East".

In this paper, author considers each of three aspects of EU crisis, and after that points at potential perspectives of possible new widening of EU on Western Balkans, as well as the place of Serbia in this frame.

---

* Assistant Minister, Ministry of International Economic Relations.